

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Van Yüzüncü Yıl University
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl / Year: 2021 - Sayı / Issue: 52
Sayfa/Page: 193-220
ISSN: 1302-6879

İlkçağ Medeniyetlerinde Süsleme Elemanı Olarak Kullanılan Kotshak Damgasının Anadolu Dokumalarındaki Yeri

The Place of Kotshak Stamp Used as a Decoration Element in Antiquity Civilizations

• Elif AKSOY*

*Doç. Dr., Fırat Üniversitesi, Eğitim
Fakültesi, Resim-İş Öğretmenliği
Bölümü, Elazığ/Türkiye
Assoc. Prof., Faculty of Education, Art
Teaching Department, Elazığ/Turkey
elifaksoy@firat.edu.tr
ORCID: 0000-0003-3621-2278

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:

Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi / Date Received:

14/10/2020

Kabul Tarihi / Date Accepted:

14/06/2021

Yayın Tarihi / Date Published:

30/06/2021

Atrf: Aksoy, E. (2021). İlkçağ Medeniyetlerinde Süsleme Elemanı Olarak Kullanılan Kotshak Damgasının Anadolu Dokumalarındaki Yeri. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 52,193-220

Citation: Aksoy, E. (2021). The Place of Kotshak Stamp Used as a Decoration Element in Antiquity Civilizations. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 52,193-220

Öz

Damgalar, boyların ve milletlerin etnik kültürlerini ortaya çıkarmak, onlar arasında karşılaştırma yapmak ve onları benzerlik ve farklılıklarını belirlemek için önemli bilgi kaynaklarıdır. Tarihin ilk çizgeleri olan mağara resimlerinde, mezarlarda, dokumalarda ve anıtlarda karşılaştığımız damgalar, geçmiş uygarlıklar ve kabileler hakkında bizlere bilgi verirler. Damgalar, göçebe toplulukların yaşayış tarzlarını, yayıldıkları alanları, göç yollarını ve diğer boylar ile ilişkilerini anlamamıza yardımcı olurlar. Göçebe toplumlar için önemli olan at ve koyun gibi hayvanların üzerinde işaret olarak kullanılan damgalar, Orta Asya'da dokunan dokumalarda, sembolik ve mitolojik anlamlar içeren bir iletişim aracı olarak kendini göstermiştir. Çeşitli sütunlar, taşlar, dokumalar ve kalkanlarda sıklıkla karşımıza çıkan Kotshak damgası da birçok medeniyette süsleme elemanı olarak kullanılmış ve her toplumda farklı şekillerde kendini göstermiştir. Antik uygarlıkların sanat eserlerinde de kullanılan bu damga, süsleme elemanı olarak bazen geometrik bazen de organik formda ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmada, Anadolu halılarında kullanılan Kotshak damgasının, çıkış noktası, dokumalarda tasarım elemanı olarak nasıl görüldüğü, hangi yörelerde kullanıldığı ve damganın nasıl evrim geçirdiği incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Antik uygarlıklar, Orta Asya, Anadolu, dokuma, Kotshak damgası.

Abstract

Stamps are important sources of information to reveal the ethnic cultures of tribes and nations, to make comparisons between them and to identify their similarities and differences. The stamps we encounter in cave paintings, tombs, weavings and monuments, which are the first figures of history, give us information about past civilizations and tribes. Stamps help us to understand the lifestyle of the nomadic communities, the areas in which they spread, their migration routes and their relationships with other tribes. The stamps used as signs on animals such as horses and sheep, which are important for nomadic societies, have manifested themselves as a communication tool with symbolic and mythological meanings in textiles woven in Central Asia. The Kotshak stamp, which is frequently encountered in various columns, stones, weavings and shields, was also used as an ornamental element in many civilizations and showed itself in different ways in every society. This stamp, which is also used in the artworks of ancient civilizations, appears in geometric and sometimes organic forms as an ornamental element. In this study, the starting point of the Kotshak stamp used in Anatolian carpets, how it appears as a design element in weaving, in which regions it is used and how the stamp evolved will be examined.

Keywords: Ancient civilizations, Central Asia, Anatolian, weaving, Kotshak stamp.

Giriş

Yaklaşık 2 milyon yıl önce başlamış ve 12.000 yıl önce son bulmuş olan Paleolitik dönemden¹ beri, atalarımızın mağara duvarlarına çizdiği resimler, o dönemde insanoğlunun davranışlarını gösteren çizgileri doğurmuş ve daha sonra bu çizgiler; taş süslemelerinde, seramiklerde, dokumalarda ve daha birçok sanat dalında, anlatım biçimlerine dönüşmüştür. Bu çizimler, sonraki kuşaklara atalarının düşünceleri ve yaptıkları hakkında bilgi vermiş, bellek oluşturma ihtiyacına hizmet etmiştir. Mağara duvarlarına çizilmiş geometrik şekiller, insan ve hayvan figürleri, çeşitli nesnelere yazının tasarımı aşamasıdır. Süsleme elemanı olarak halı ve kilimlerde de kullanılan bu anlatım biçimleri, zamanla motiflere dönüşerek, insanoğlu için duyularla ifade edilemeyen anlatan sembolik bir simge olmuştur.

Orta Asya'dan Anadolu'ya göç eden boylar, kendi kabilelerinin diğer topluluklar tarafından tanınmasını sağlamak amacı ile atlarının üzerine, aşiretlerine ait bir işaret (damga) vurmuşlar (Esin, 2004: 281), dokumalarında bu damgaları motif olarak kullanmışlardır. Bu damgalar yazıya geçmeden önce Türklerin birbirlerini bu yöntemle tanınmasını sağlamıştır. Damgaların süsleme sanatlarında değişerek veya

¹ https://tr.wikipedia.org/wiki/Eski_Ta%C5%9F_%C3%87a%C4%9F%C4%B1

değişmeyerek bir söylence unsuru olarak kullanılmasıyla, geçmişle gelecek arasında bir bağ kurulmuş, insanoğlu bu unsurlar sayesinde, kendine ait izleri ve sembolleri, gelecek kuşaklara aktarabilmiştir. Yüzyıllar boyu sanat eserlerinde kullanılan motifler, biçim yapısındaki çağrışımlarla kendi sembolik değerini, üstünde yer aldığı nesneye eklemek, ona manevî derinlik vermek ve öz kazandırmak, bir başka ifadeyle o eşyayı kimlikli kılmaktadır. Bu yüzden motif, figür, sembol ve şekillerin, tarihin belirli bir noktasındaki zihniyet ve tutumların ürünleri oldukları açıktır (Mülayim, 1998: 219-222).

Altaylar'dan, Kars'a Tunceli'ye oradan da Bergama'ya, Çanakkale'ye ve Edirne'ye kadar olan bir coğrafyada yaşayan insanlar arasında kullanılan damgaların, benzer veya aynı olmaları Etnografik açıdan önemli bilgiler ifade eder. Bu kadar geniş bir alanda yaşayan insanların bir iletişim aracı olmadan, aynı damgaları yüzyıllardan beri birçok sanat eserinde süsleyici unsur olarak kullanmaları tesadüf değildir.

Damga kavramı, gerçek şeklinden kopmadan, değişime uğramış olarak farklı medeniyetlerden getirdiği Etnografik eserler ile bazı eşyalarda görülen, bir boyun, oymağın veya bir ailenin özel mülkiyet işareti (mührü) anlamına gelmektedir (Aksoy 2011:76). Damgalar, göçebe boyların yayıldıkları bölgeleri, göç yollarının güzergahını, onların etnik -kültürel ilişkilerini ve sanatsal ürünlerinin ortaya çıkarılmasında çok önemli bir görev üstlenirler. Etnografik eserlere damgaların işlenmesi basit bir kültürel faaliyet olarak düşünülmemelidir. Gerçekte onlar bir toplumun; milliyetinin, gelenek ve göreneklerinin önemli dökümanlarıdır.

Çeşitli mimari eserler, dokumalar, kalkanlar, ahşap ve mermer sütunlarda sıklıkla karşımıza çıkan Kotshak damgası da birçok medeniyette süsleme elemanı olarak kullanılmış ve her toplumda farklı şekillere bürünmüştür. Etnografik eserler ve mimari yapılar üzerinde görülen, “süslü kıvrım, boynuz, boynuzlu haç” anlamına gelen Kotshak (Gotshak, Kotshanak, Kochak, Aina Kotchak, Kochanak) kelimesi, bir Türkmen terimidir (Gantzhorn, 1991: 317; Stone, 2013: 161). Brüggemann ve Böhmer (1982: 60), bu motifi eski Türk motifi (Old Turkish Motif) olarak tanımlamaktadır. Burada geçen boynuz kelimesi, kırsalda göçebe hayatı sürdüren Türkmenlerin hayvancılığa ne kadar önem verdiklerinin bir kanıtıdır. Azadi (1975: 23) ve Jourdan (1995: 36) ise, Kotshak damgasının, koçboynuzu motifini temsil ettiğini Türkmen dokumacılık sanatının tasarım repertuarının bir parçası olduğunu belirtmişlerdir.

Çalışmanın amacı

Bu çalışmanın amacı, Anadolu halılarında kullanılan Kotshak damgasının,

1. Tarih öncesi ve sonrasında yaşayan hangi medeniyetlerde süsleme ögesi olarak kullanıldığı,
2. Anadolu'da hangi yörelerde motif olarak yer aldığı,
3. Yörelere göre dokumalarda nasıl yerleştirildiği (bordür veya zeminde),
4. Boylara veya milletlere göre nasıl evrim geçirdiği incelenecektir.

Çalışmanın yöntemi

Araştırma, literatürden elde edilen verilerin analizi ve yeniden düzenlenmesi yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Çalışma için görsel kaynaklar, birincil ve ikincil kaynaklardaki Anadolu dokumaları, illere göre taranmıştır. Bu kaynaklarda, içinde Kotshak damgası olan dokumalar tespit edilmiş ve damganın çıkış noktası belirlenmeye çalışılmıştır. Gelişme bölümünde Kosthak damgasının yer aldığı dokumalardan, yörelere göre örnekler verilerek, damganın dokumalarda nerelerde kullanıldığı belirlenmiştir. Değerlendirme bölümünde, Kotshak damgasının antik uygarlıklarda kullanılıp, günümüze kadar gelen süreç içerisinde dokumalardaki durumu ve yüzyıllara göre evrimi incelenmiştir. Sonuç kısmında ise, elde edilen verilerin analizi ile antik zamanlardan beri birçok sanat eserinde görülen bu damganın Anadolu dokumalarındaki kullanımları ile ilgili yorumlara yer verilmiştir.

1. Kotshak Damgasının Çeşitli Medeniyetlerde Kullanımına Dair Örnekler

İnsanoğlunun, uygarlık tarihinde mağara dönemindeki durumu; yaşam mücadelesi, beslenme eylemi, yaratıcılığı ve duyguları, sanatın doğuşunun temelindeki süreçleri oluşturmuştur. Paleolitik dönemle birlikte insanoğlunun, yaşam sürdüğü mağara duvarlarında tasvir ettiği hayvanlar genellikle bizon, geyik, dağ keçisi, koç, öküz ve boğa olmuştur. Söz konusu hayvanların belli uzuvları, örneğin başları, duvarlarda sürekli olarak tekrar edilmiştir. Bu hayvanların bu kadar sık çizilmesinin birinci sebebi, onların sadece av konusundaki nitelikleri ile ilgili olmadığı, duvarlarda tasvir edilen hayvanlara gizli anlamlar yüklendiği ve bunların bir kült haline dönüştükleri anlaşılmaktadır. 50.000 ile 10.000 yıl öncesine kadar uzanan Üst Paleolitik dönemi

(Eski Taş Devri'nin üçüncü ve son alt devri)² duvar resimlerinde, bizonun bir kadınla özdeşleştiği görülür. Çünkü bazı çizimlerde bizondan kadına doğru gelişen bir kompozisyonun konu almış olması, bunu göstermektedir (Ateş, 2001: 71). İkinci sebep ise, boynuzlu hayvanların özellikle boğa, bizon ve öküzün, tanrısal gücü ve üretkenliği simgelemesidir. Öldürülen hayvandan alınan boynuz çok değerli olup, inanışa göre hayvanın gücünün toplandığı yerdir. Buna göre boynuzu alan kişi, onun gücünü de elde etmiş olacaktır. Boynuz aynı zamanda birçok uygarlık için bereket, bolluk, doğurganlık ve zenginliği ifade etmektedir. Örneğin İspanya Malaga'da³ bulunan *Cueva de la Pileta* mağarasında kadın genital organı, boynuzlu bir inek formu ile eşleştirilerek birlikte gösterilmiştir (Ateş, 2001: 72). İlk çağ insanları bu simgesel çizimleri, sanat yapmak için değil, belli bir temayı, yani oluşum temasını, kendilerine özgü bir yöntem ile tabiat öğelerini bir araya getirerek oluşturmuşlardır. Tarih boyunca boynuzun tapınaklara, zigguratlara, türbelere, cami ve minarelere yerleştirilmesi tanrısal gücü simgelediğinden onun kutsal niteliğini de ortaya çıkarmaktadır (Alantar, 2007: 109-110). Üçüncü sebep ise, onların mağara duvarlarına çizdikleri çizge veya resimlerin bir işaret (damga/tamga) olduğu ve bu işaretin olasılıkla onlardan sonra gelen nesillere bir iz bırakmak için tasvir ettiklerini düşünmemizi sağlamak amacı ile yapılmış olmasıdır.

Damgalar halkların kültürel yapılarıyla, diğer toplumların kültürel yapılarının farklılığını ortaya koymakta önemli bir rol üstlenmektedir. Türk halk kültürünün ifade araçları olan damgalar, türler veya topluluklar arasındaki kültürel alışverişi göstererek ve kuşaktan kuşağa bir dizi şekillerden geçerek, bizlere yol gösteren filogenetik bir ilişki sürecidir. Böyle olmamış olsaydı, dünyanın birçok bölgesinde Türk veya başka milletlerin damgalarının aynısı veya benzerinin ülkemizde olması nasıl mümkün olurdu? Ayrıca jeopolitik açıdan farklı bölgelerde yaşayan insanlar birbirlerini tanımamalarına rağmen, aynı damgaları veya benzerlerini mağara duvarlarına, dokumalara, kümbetlere, camilere, giysilere, demir, deri ve ahşap malzemelere, sikkelere ve daha birçok sanat eserine işliyorsa, bunun tesadüf olması mümkün değildir.

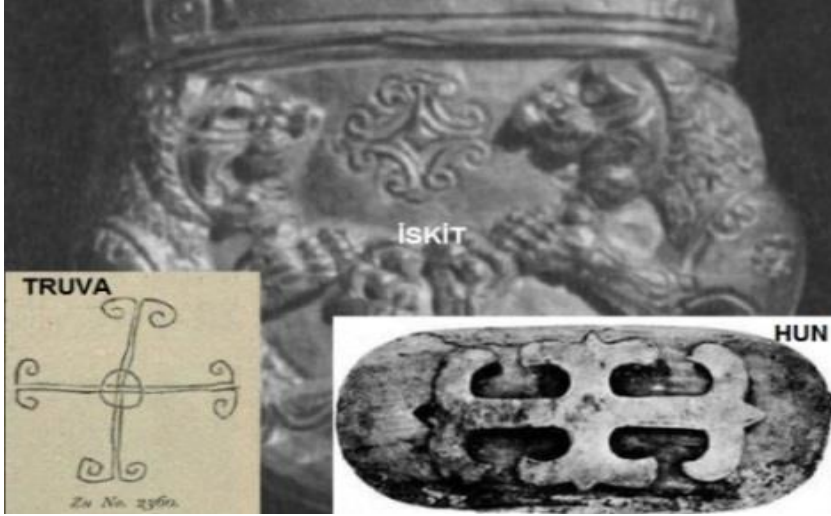
Truva, Homeros'un İlyada ve Odeyssia destanlarına konu olmuş, Çanakkale'nin Hisarlık mevkinde bulunan önemli bir antik kenttir. Truvadaki en erken yerleşim katı M.Ö. 3000-2500 ile erken Bronz çağına tarihlenmektedir. Daha sonra bu uygarlık, M.Ö. 85 –

² https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%9Cst_Paleolitik

³ https://en.wikipedia.org/wiki/Cueva_de_la_Pileta

M.S. 8. yüzyıl tarihleri arasında Roma Dönemi egemenliği altına girmiştir⁴. Resim 1’de Truva’da arkeolojik kazılar yapan Schliemann’ın, kitabından alınan Kotshak damgası (Schliemann, 1902: 117-124) görülmektedir (Resim 1).

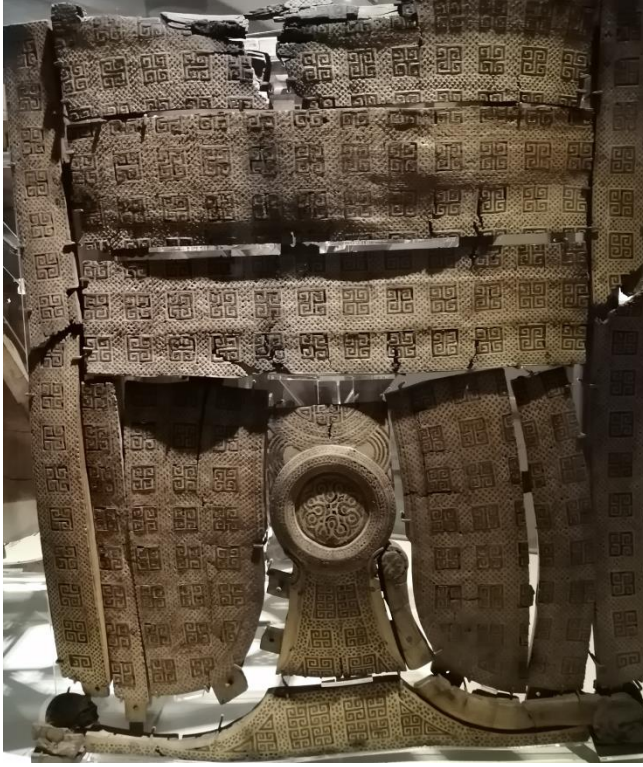
Resim 2’de M.Ö. 8. yüzyılda yapılmış, Frigya Uygarlığına ait mobilya parçasının orta ekseninde, Kotshak damgası ve onun etrafında Çarkifeleklerden (Oz damgası/Svastika) oluşan bir kompozisyon görülmektedir (Resim 2). Frigler önce İznik bölgesine yerleşmişler ve M.Ö. 12. – M.Ö. 7. yüzyıllar arasında Orta Anadolu'nun batısında egemen olmuşlardır. Daha sonra Sakarya Irmağı çevresine, ardından batıda Gediz ve Büyük Menderes’in yukarı vadileri ile doğuda Kızılırmak, Tuz Gölü, Burdur Gölü, Erciyes Yaylası ve Yeşilirmak vadisinde yaşamışlardır (Ramsay, 1897: 16).

Resim 1. Truva’da Schliemann’ın kağıt üzerine çizdiği Kotshak damgası, İskit kılıç kabzasında ve Hun uygarlığına ait kalkanda Kotshak damgası⁵

⁴ <https://basin.ktb.gov.tr/TR-45525/truva-antik-kenti.html>

⁵ <https://tr.pinterest.com/pin/811985007789429926/>

Resim 2. M.Ö. 8. Yüzyıl, Frigya Uygarlığına ait Gordion'dan mobilya parçasından detay. Orta ekseninde dairenin içinde Kotshak damgası,
Fotoğraf: Elif Aksoy, Anadolu Medeniyetler Müzesi

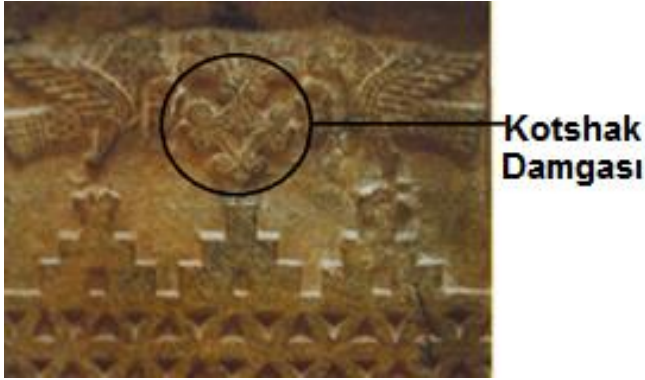
Urartular'a ait Bitlis sınırları içerisinde olan Kef kalesinde bulunan sarayda ele geçirilen sütunlardan birinin üzerinde Kotshak damgasına rastlanılmıştır. Yapılan kazılarda dik bir tepe üzerine kurulu Kef kalesinde kademeli şekilde inşa edilmiş otuzdan fazla odası olan büyük bir Urartu sarayı ortaya çıkarılmıştır (Gantzhorn, 1991: 314). Arkeolojik kazılar sonucunda saray yapısının çevresinde dokuz adet rölyefli blok ele geçirilmiştir (Salvini, 1998: 24). Bu rölyefli bloklara işlenen, çeşitli yazı ve süslemeler taş işçiliğinin ne kadar detaylı ve ince yapılmış olduğunu göstermektedir.

Resim 3. Kef kalesi rölyefli Urartu bloğu (Anadolu Medeniyetleri Müzesi) Van, Adilcevaz, M.Ö. 8.-7. Yüzyıl. **Fotoğraf:** Elif Aksoy, Anadolu Medeniyetler Müzesi

M.Ö. 8. - 7. yüzyıllara ait olan Urartulara ait kabartmalı (rölyefli) sütun kaidesinin üzerinde, aslanların üstüne binmiş, karşı karşıya ayakta duran iki kanatlı tanrının, elinde tabak ve kozalak tuttıkları görülmektedir. Tanrıların arasına ise, Kutsal ağaç (hayat ağacı) işlenmiştir. Arka planda, Toprakkale’de ele geçen kabartmalı tunç levha ile Urartu kemerleri üzerindeki çok katlı yapılara benzeyen yüksek ve kuleli bir yapı dikkat çekmektedir. Çok katlı Kef Kalesinin betimlenmiş olduğu düşünülen bu ilginç kabartmada, gözetleme kulelerinin arasında, ağızlarında tavşan taşıyan iki kartal tarafından çevrelenen güneşin sembolü olan Kotshak damgası (Resim 3-4), Urartu taş rölyef sanatında süsleme elemanı olarak yerini almıştır (Kızmaz, 2014: 188). Bu damga aynı zamanda Urartu bronz kemer parçalarında ve mühürlerde de süsleme unsuru olarak görülmektedir (Resim 5). Kotshak damgası, sadece Urartu tasarımlarında değil, aynı zamanda Frigya, Hun ve İskit uygarlıklarında da karşımıza çıkmaktadır.

Resim 4. Urartu rölyefinden detay.

Resim 5. Urartu bronz kemer parçası. **Kaynak:** (Ergürer, 2009: 197)

Kotshak damgasını kullanan uygarlıklardan biri olan İskitler hakkındaki ilk bilgilere, Herodotos'un Tarihi, Thukydides'in Peloponnesoslularla Atinalıların Savaşı ve Ksenophon'un Kyros'un Anabasisi adlı eserlerinden ulaşılabilir. Ayrıca Asur ve Pers kaynaklarında da İskit adına rastlanmaktadır. İskitler, M.Ö. 8. yüzyıl ile M.S. 3. yüzyıl arasında Avrupa'nın doğusu (Kırım ve Pontik Bozkırları) ile Orta Asya'da, Tanrı Dağları ve Fergana Vadisi'ni de içine alan bölgelerde yaşamışlardır (Mutlu, 2019: 247). İskitlerin bu kadar geniş bir coğrafyaya yayılmaları, onların çok sayıda toplum tarafından bilinmelerine yol açmıştır. Hem kurganlardan çıkan arkeolojik kalıntılar, hem de Herodot'un kitabı gibi tarihi kaynaklar, İskitlerin bir kısmının atlı göçebe, bir kısmının ise çiftçi bir hayat yaşadığını göstermektedir.

Resim 6. İskit madalyonunda Kotshak damgası⁶

Göçebe İskitler at, koyun ve sığır sürüleri yetiştirmiş, çadırlarda yaşamış ve at üzerinde ok ve yay atarak savaşmışlardır. Aynı zamanda kendilerine has metal işlemeciliği ve sanat tarzları ile zengin bir kültür meydana getirmişlerdir (Karasulas, 1994: 13). Metal işlemeciliğine önem veren İskitler, kendilerine ait sembollerini çeşitli metal eserlerde kullanmışlardır. Buna en iyi örnek, Kotshak damgasının, bir madalyona ve bir kılıç kabzasının üzerine işlenmesidir. Özellikle kılıç kabzasındaki süsleme (Resim 1), Urartu taş rölyefindeki tasarım ile birebir örtüşmektedir (Resim 3-4). Resim 6'da görülen İskitlere ait madalyondaki damga, Resim 14'teki Kırgız, Hakas, Özbek, Karaçay, Azerbaycan ve Kazak halklarına ait damgalarla büyük benzerlik göstermektedir (Resim 14). İskoçya'da insan uygarlığına ilişkin ilk bulgular, Mezolitik (M.Ö. 22.000-10.000)⁷ ve Neolitik (M.Ö. 8000-5500)⁸ dönemlere dek uzanır ve Keltler'den önceki kavimlere dayanmaktadır. M.Ö. 6. yüzyıl – M.Ö. 3. yüzyıl arasında İskoçya'da hüküm süren Keltler, aristokratik bir toplumsal yapı kurmuşlardır (Burns, 2009: 44-45).

⁶ <https://tarihvearkeoloji.blogspot.com/2014/04/tamgalarin-gocu.html>

⁷ https://tr.wikipedia.org/wiki/Orta_Ta%C5%9F_%C3%87a%C4%9F%C4%B1

⁸ https://tr.wikipedia.org/wiki/Cilal%C4%B1_Ta%C5%9F_Devri

**Kotshak
Damgası**

Resim 7. İskoçya’da 6. yüzyılda taşın üzerine ince bir işçilikle işlenmiş hayvan figürleri ve en altta Kotshak damgası⁹

Keltler, taş oyma sanatında düğümler, spiraller, anahtar desenler, harfler, hayvan ve bitki formları, insan figürleri kullanmışlardır. Eserlerinin başlıca özelliği, süslemelerinde aşırılık, motiflerinde soyutlamaya yönelmeleri, hayvan figürlerinde üsluplaştırmaya gitmeleri ve insan figürlerini son derece yalınlaştırmalarıdır (Jacobsthal, 1935: 113-127). Resim 7’de İskoçya’da bir kilisenin bahçesinde, üzerinde hayvan figürleri ve en altta da Kotshak damgası bulunan, 6. yüzyıla ait bir Kelt taşı görülmektedir (Resim 7).

M.Ö. 4. yüzyılda kurulmuş olan Efes, Roma ve Yunan medeniyetlerine ev sahipliği yapmıştır. Arkeolojik kazılarda Efes’te ortaya çıkarılan Büyük Artemis heykelinde (Resim 8a) ve M.Ö. 14. ve M.Ö. 10. yüzyıllardan, M.Ö. 8. yüzyılın ilk yarısına kadar yaşamış¹⁰ olan Kimmerler’e ait bir sanat eserinde Kotshak damgasını görülmektedir (Resim 8b).

⁹ <https://ima.princeton.edu/2017/07/31/pictish-stones-iconography-and-interpretation/>

¹⁰ <https://tr.wikipedia.org/wiki/Kimmerler>

a.

b.

Resim 8. a.Büyük Artemis Efes¹¹ M.Ö. 4.yüzyıl
b. M.S.1.ve 3.yüzyıl, Kimmer (Bosporos-Kırım)¹²

Asya Hunları Devleti, anavatan coğrafyası içerisinde, Çin'in kuzeybatısında Altaylar'dan Orhun havzasına kadar uzanan bozkırlarda kurulan bir Türk devletidir. Çin kaynaklarında M.Ö. 1. binli yıllardan itibaren bilgi verilen Hun konfederasyonu içerisindeki Türk boyları, M.Ö. 4. yüzyılda güçlü bir konuma gelmişler, M.Ö. 3. yüzyıldan itibaren Çin İmparatorluğu'na baskılarını gittikçe arttırmışlardır (Çay, 2009:7). Arkeolojik kazılarda Hun sanatına ait bir çok eser gün yüzüne çıkarılmıştır. Kurganlarında kürkten yapılmış giyecekler, ipek kumaşlar, ağaçtan yapılan lahitler, keçeler, bronzdan yapılmış çeşitli eşyalara ve at koşum süslemelerine rastlanmıştır (Diyarbakirli, 1972: 97). Bu kurganların birinde, Hunlara ait olan bronzdan yapılmış, üzerinde Kotshak damgası olan bir kalkan ele geçirilmiştir (Resim 1). Resim 9'da atın üzerinde bulunan Kırgız Türklerine ait örtüde de Kotshak damgası görülmektedir (Resim 9).

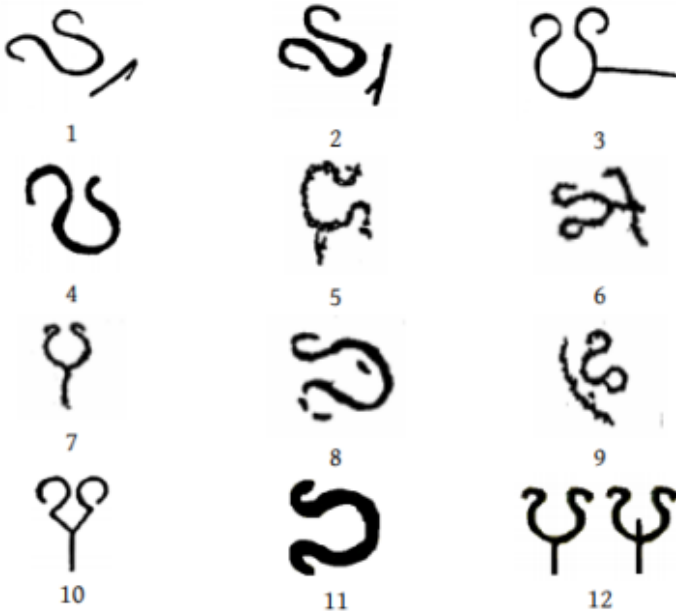
Resim 9. Atın üzerindeki örtüde Kotshak damgası¹³. (Çizim: Elif Aksoy)

¹¹ <https://tarihvearkeoloji.blogspot.com/2014/09/tamgalar.html>

¹² <https://tarihvearkeoloji.blogspot.com/2014/09/tamgalar.html>

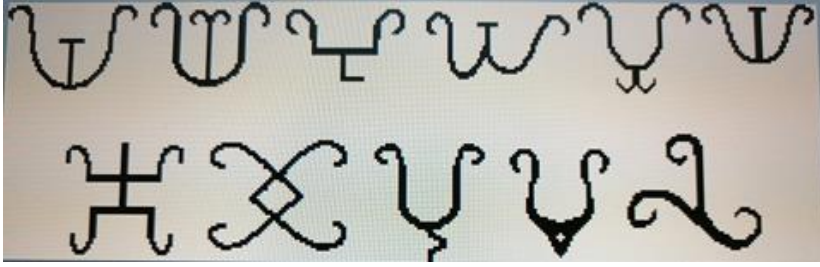
¹³ <https://tarihvearkeoloji.blogspot.com/2014/04/tamgalarin-gocu.html>

Kırgızistan'da bulunan Eski Türk Runik Yazıtları alt başlığı altında Kırgızistan'ın, Moğolistan, Altay'la birlikte Yenisey havzası, Türk runik yazılı anıtların bulunduğu ana merkezleri olarak kabul edildiği belirtilmektedir (Kormuşin vd., 2016:315). Ayrıca Kırgızistan'daki Talas, Isık-Göl ve Koçkor bölgelerindeki yazıtların çoğunda lir benzeri damgalara rastlanıldığı ve bu bölgedeki yazıtların, 8. yüzyılın ilk yarısı veya ortalarına tarihlendirildiği bilinmektedir. Kırgız Türkçesinde lir benzeri damga (Resim 10), “kochkor müyüz” (koç boynuzu), “arkhar müyüz” (yabani koç boynuzu) olarak isimlendirilmiştir (Kasieva, 2015 :640). Bununla birlikte lir benzeri damga, sadece Koçkor yazıtlarıyla Fergana sikkelerinde değil, aynı zamanda Kırgızistan'ın Alay mıntıkasındaki Bölülü dağlarında (Resim 10/1-2), Issık-Göl'un Ak-Ölön dağlarında ve aynı adlı yazıtın bulunduğu kayada (Resim 10/3), Talas'ın Kuru Bakayır (Resim 10/4), Küngey Ala Too dağlarındaki Kara Oy (Resim 10/5-6), Terskey Ala Too dağlarındaki Tosor (Resim 10/7-8), yine Koçkor'un Böyrök Bulak (Resim 10/9) mevkilerinde, ayrıca Kazakistan'ın komşu ili (Resim 10/10), Karatav (Resim 10/11), Kaşengel ve Şolakespe (Resim 10/12) bölgelerinde de tespit edilmiştir (Alimov, 2013: 41- 43).

Resim 10. Koçkor yazıtlarında Lir benzeri damgalar

Kaynak: (Alimov, 2004: 13-41)

Resim 11. Kafkas Aile damgaları ve Karaçay'da Malkar'da Türk Damgaları (Çizim: (Çizim: Elif Aksoy)

Brüggemann ve Böhmer'in (1982: 60), Kotshak damgasını “süslü kıvrım, boynuz, boynuzlu haç” olarak isimlendirdikleri ve bunun bir Türkmen terimi olduğu yukarıda belirtilmişti. Göktürk alfabesindeki ince ünsüz harf olan “R” sesine denk gelen harf, boynuzla benzer Υ damgası olasılıkla bu damganın çıkış noktası olabilir. Nogay Türklerinde de bu harf (Υ), koçboynuzu motifini işaret etmektedir. Kafkas aile damgaları ile Karaçay Malkar'daki Türk damgalarından yola çıkılarak (Resim 11), bu motifin boylara göre zamanla evrilerek son şeklini aldığı açıktır. Ayrıca Υ veya Υ harflerini Yenisey, Orhun, Bulgaristan ve Çuvaşistan'a ait olan alfabelerde de görebiliriz (Resim 12).

	Yenisey	Orhun	Bulgaristan	Çuvaşistan
1				
2				
3				
4				
5				
6				
7				
8				
9				
10				
11				
12				
13				
14				
15				
16				
17				
18				
19				
20				
21				
22				
23				
24				
25				
26				
27				
28				
29				
30				
31				
32				
33				
34				
35				
36				
37				
38				

Resim 12. Türklerin ilk kullandığı harfler. **Kaynak:** (Aksoy, 2011:71)

Resim 13. Alaska'nın başkenti Anchorage şehrindeki tarih müzesinde bir su deposuna yapılmış resmin üzerinde Kotshak damgası.

Kaynak: (Aksoy, 2019: 54)

Resim 14. Azerbaycan (1-3), Kırgız (4), Türkmen(5-6), Kazak (7), Özbek (8), Tuva (9), Başgird(10), Çuvaş (11), Yakut (12), Kafkasya (13), Karaçay (14), Hakas (15) ve Ukrayna kazaklarının (16) halı, keçe ve kilimlerde görülen Kotshak damgalarının motiflere evrilmiş halleri¹⁴

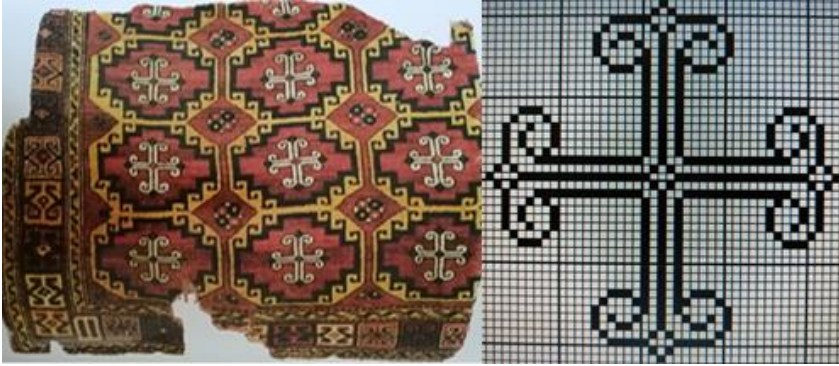
Resim 13'te, Alaska'da bir su deposuna yapılmış resmin üzerinde de Kosthak damgası görülmektedir (Resim 13). Bu damga, tarihsel süreç içerisinde halklara göre biçim değiştirmiş, her toplum kendi estetik anlayışına göre bu motifi şekillendirmiştir. Resim 14'te Azerbaycan, Kırgız, Türkmen, Kazak, Özbek, Tuva, Başgird, Çuvaş, Yakut, Kafkasya, Karaçay, Hakas Türklerinin ve Ukrayna Kazaklarının çeşitli sanat dallarında kullandıkları Kotshak damgasının milletlere

¹⁴ <https://tr.pinterest.com/pin/811985007789429926/>

göre nasıl değişim gösterdiği açık ve net olarak görülmektedir (Resim 14).

2. Anadolu Halılarında Kotsak Damgası ve Halılarda Motif Olarak Kullanımı

Anadolu dokumalarında görülen damgaların taşıdıkları anlamlar, dokundukları yöreye göre şekil almış ve o yöre ile özdeşleşmiştir. Anadolu insanı farklı çağlarda ve bölgelerde yaşamasına rağmen motiflerin dili, ortak bir dil olmuş; bu motifler, dokumacıların duygu ve düşüncelerini bizlere iletmede tercüman olmuşlardır. Damgalar, geçmişten günümüze kadar taşıdıkları sembolik anlamları ile süsleme elemanı olarak birçok sanat eserinde kullanılmıştır. Süsleme unsuru olarak dokuma sanatlarında da kullanılan bu damgalar, zamanla motiflere dönüşerek, yaşanan coğrafyayı da anlatan birer sembol olmuşlardır. Kotshak damgası; Bergama, Ardahan, Tokat, Çanakkale, Elazığ, Konya, Kars, Aydın, Adıyaman, Gaziantep, Erzincan, Niğde, Uşak, Çorum ve Anadolu'nun birçok yöresinde yaşayan Türkmenlerin dokumalarında farklı tasarımlarla karşımıza çıkmaktadır (Erbek, 2002: 36-45). Anadolu ve Türkmen dokumalarında kullanılan bu damgadaki boynuzlar; kuzey, güney, doğu ve batı yönlerini işaret ederek, bir kare veya eşkenar dörtgen oluşturma eğiliminde olup, uçları içe doğru kıvrılmaktadır.

Resim 15. Çanakkale, 100 x 134 cm, 16. Yüzyıl, Konya Mevlana Müzesi (Çizim: (Çizim: Elif Aksoy)

Kaynak: (Kültür ve Turizm Bakanlığı:2002; Cilt 2: 149)

Resim 15'te görülen Çanakkale halısının zemin bölümünde, sekizgen formun içinde bulunan Türkmen aynalarının merkezine, Kotshak damgası yerleştirilmiştir. Türkmen Aynaları bu halıda kapalı formdadır ve tüm zeminde sonsuzluk prensibine göre sıralanmışlardır.

Tarihin eski çağlarından beri hemen hemen her millette görülen bu damga, Orta Asya'nın derinliklerinden, Asya'nın en batı ucuna kadar göç eden Yörüklerin göçleri ve konakladıkları her coğrafyada, halı ve kilimlerde yaşamaya devam etmiştir. 16. yüzyılda Çanakkale'de dokunmuş olan Mevlana müzesindeki halının, günümüze sadece bir parçası ulaşmıştır. Bu halıdaki Kotshak damgasının, resim 14'te görülen 8 numaralı Özbek örneğiyle birebir örtüştüğü görülmektedir (Resim 14-15). Bu damga, diğer halılardaki örneklerle göre biraz daha yumuşak organik bir formda çizilmiştir.

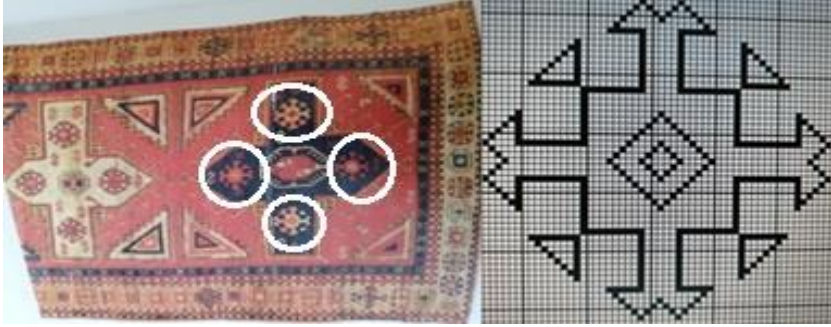
Resim 16. Kars, 180 x 360 cm, 20. yüzyıl,
Kaynak: (Özkara, 2011:176) (Çizim: (Çizim: Elif Aksoy)

Resim 16'daki Kars halısında bulunan basamaklı Göl'lerin merkezinde Kotshak damgasının bir değişik şeklinin yerleştirildiği görülmektedir. Halıda, Göllerin dışında kalan alanlarda motif kullanılmamış olup, zemin boş bırakılmıştır (Resim 16). Resim 14'te, 10 numaradaki Başgird'ların dokumalarında kullanılan damga ile Kars halısında bulunan damganın birbirlerinin benzeri oldukları görülmektedir (Resim 14). Dokumanın zemin bölümünde bulunan tüm motifler, geometrik bir kompozisyondan oluşmuşlardır.

Resim 17. Bergama, 109 x 320 cm, 16. yüzyıl, İstanbul Vakıflar Halı Müzesi (Çizim: Elif Aksoy)
Kaynak: (Türk El Dokuması Halılar, 2006, Cilt: 2: 112)

İstanbul Vakıflar Halı Müzesinde bulunan resim 17'deki halının merkezinde görülen Yıldız Madalyon, klasik tarzda yapılmış Yıldızlı Uşak halılarını çağrıştırmaktadır. Halıda büyük bir motif yoğunluğu göze çarpmaktadır. Kotshak damgası, halının zemininde iki adet kullanılarak, Yıldız Madalyonun sağında ve solunda görülmektedir (Resim 17). Bu damga, resim 14'te görülen 2 numaradaki Azerbaycan dokumalarında kullanılan motifle birebir örtüşmektedir (Resim 14).

Resim 18. Niğde, 144 x 318 cm, 18. Yüzyıl, Ankara Etnografya Müzesi
Kaynak: (Türk El Dokuması Halılar, 2006, Cilt: 3: 3) (Çizim:Elif Aksoy)

Ankara Etnografya Müzesinde bulunan resim 18'deki halının günümüze sadece bir kısmı ulaşabilmiştir (Resim 18). Kotshak damgası, haç şekline benzer iki adet Göl'ün dört tarafına yerleştirilmekle birlikte, geometrik bir formda olup, tasarım açısından daha çok Anadolu ve Türkmen halılarında kullanıldığı görülmektedir (Resim 14/6).

Resim 19. Ardahan, Kilim, 80 x 160 cm, 20. yüzyıl, Ardahan Hasköy camisi
Kaynak: (Kaplanoğlu, 2010: 86) (Çizim: Elif Aksoy)

Ardahan'a ait resim 19'daki kilimin orta ekseninde koyun postuna benzer Göl'lerin içinde dört adet Kotshak damgası görülmektedir (Resim 19). Dokumadaki motifin benzeri, Kars halılarında da bulunmaktadır (Erbek, şekil:147, 2002: 40). Ayrıca resim 1'de görülen Hun devrine ait kalkanın üzerindeki Kostshak damgası ile büyük ölçüde birbirlerine benzedikleri görülmektedir (Resim 1). Dokuma, geometrik ve birbirini tamamlayan motiflerden oluşmuştur.

Resim 20. Aydın, Ankara Vakıf Eserleri Müzesi.

Kaynak: (Bayraktaroğlu, 2014:138) (Çizim: Elif Aksoy)

Resim 20'deki kilim Aydın yöresinde ait olup, Ankara Vakıf Eserleri Müzesinde bulunmaktadır. Kilimin yatay bordüründe paftalar içine Kotshak damgasının yerleştirildiği görülmektedir. Kilimde, damga tasarım açısından diğer örneklerden farklılık göstermektedir. Bunun nedeni, yöredeki dokumacıların bu motifi veya damgayı kendi sanat anlayışlarına ve atalarından miras kalan geleneklerine göre yorumlamış olmalarıdır (Resim 20).

Tünceli yöresine ait resim 21'deki Şavak halısı, 2010 yılında yapılan saha araştırmaları sonucunda Pertek Konaklar köyünde bulunmuştur. Bu halı, Aşiret kültürünün geleneklerine göre, eşyalarla düzenlenmiş bir köy evinde, günlük olarak oturdukları sedirin üzerine serilmiştir. Halının zemini dikdörtgen ve kare bölümlere ayrılarak, içlerine çeşitli motifler yerleştirilmiştir. Kotshak damgası, dokumada yöreye göre değişim göstererek geometrik bir tasarımla karşımıza çıkmaktadır (Resim 21). Bu damganın benzeri Çorum, Konya ve Gaziantep halılarının bordürlerinde de görülmektedir (Türk El Dokuması Halılar, 2006, Cilt: 4: 36-168)

Resim 21. Şavak Halısı, 106 x 445 cm, Konaklar Köyü/Pertek/Tunceli.
Kaynak: (Aksoy, 2011: 132) (Çizim: Elif Aksoy)

Resim 22. Erzincan, 19. yüzyıl, İstanbul Vakıflar Halı Müzesi, 102 x 187 cm.
Kaynak: (Türk El Dokuması Halılar, 2006, Cilt: 3: 100) (Çizim: Elif Aksoy)

Resim 22’de, 19. yüzyılda dokunmuş Erzincan yöresine ait olan halıda, Göl’ün orta bölümüne Kotshak damgasının yerleştirildiği görülmektedir (Resim 22). Damga, resim 14’te görülen 4 numaradaki Kırgız dokumalarında kullanılan motife benzer bir şekilde yorumlanmıştır (Resim14).

Resim 23. Balıkesir, 17. Yüzyıl, Ankara Etnografya Müzesi, 180 x 245 cm.

Kaynak: (Türk El Dokuması Halılar, 2006, Cilt: 3: 24) (Çizim: Elif Aksoy)

Resim 23'te Balıkesir yöresine ait dokumada, Kotshak damgası bordüre yerleştirilmiş olup, resim 19'daki Ardahan kilimindeki damga ve resim 1'deki Hun devrine ait kalkanın üzerindeki damga ile büyük ölçüde birbirlerine benzedikleri görülmektedir (Resim 1-19-23).

3. Değerlendirme

Damgalar, toplumların kendileri için gelecek nesillere bıraktıkları kültürel miras ve sembolik anlatımın en eski şekilleridir. Geçmişten günümüze kadar gelen kültürlerin öğrenilmesinde ilk anlatım biçimleri olan damgalar; aşiret, boy ve etnik grupların isimlerinin tespit edilmesinde Etnografik olarak en önemli araçlardan biridir.

Göçebe Türk boyları tarafından beslenen at ve koyun gibi hayvanlarda işaret olarak kullanılan damgalar, Orta Asya'da dokunan dokumalarda, sembolik ve mitolojik anlamlar içeren bir iletişim aracı olarak kendini göstermiştir.

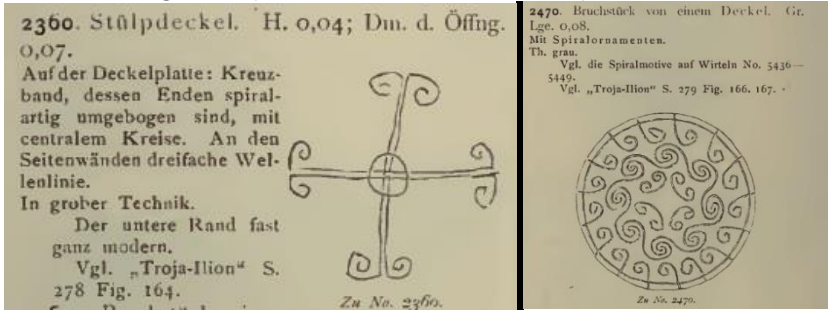
Damgalar, halı, kilim, cicim, zili ve sumak gibi dokumaları üreten etnik grupların milliyetini ve kültürünü ortaya çıkarmada önemli rol oynarlar. Dolayısıyla, damgalar, birer sanat eseri olmaktan öte, her biri duygu ve düşüncenin yazılı tarihi belgeleridir. Bunun için, Tarihçilerin, Etnografiklerin ve maddi kültür konuları hakkında çalışanların; Etnografik eserlerdeki damgaları, dikkate almaları ve onların ne anlam ifade ettiklerini incelemeleri gerekmektedir.

Araştırmalarımız kapsamında Kotshak damgası ile ilgili değerlendirmeler :

1. Kotshak damgası birçok medeniyette tarihi süreç içerisinde antik zamanlardan beri süsleme elemanı olarak kullanılmıştır.

2. Türk göçebe topluluklar için hayvanın boynuzu çok önemli olup; boynuz figürü, gücü sembolize etmektedir. Kotshak kelimesi bazı bilim adamlarına göre, Türkmen terimi olup, süslü kıvrım ve boynuz anlamına gelmektedir.

3. Truva'daki en erken yerleşim katı, M.Ö. 3000-2500 ile erken Bronz çağına tarihlenmiş olup, bölge en son olarak (M.Ö. 85 – M.S. 8. yüzyıllar arasında) Romalıların hakimiyeti altına girmiştir. Truvalılar, günümüze birçok sanat eseri bırakmışlardır. Homeros'un İlyada ve Odessa adlı eserinden yola çıkan Schliemann'ın 1873'te Truva'da yaptığı kazılar sırasında, yazdığı kitap için bir takım notlar almış ve bulduğu sanat eserlerindeki şekiller ile ilgili çizimler yapmıştır. Bu çizimlerde genellikle kolye ve bileziklerin üzerinde gördüğü spiral şeklinde yapılmış süslemeden bahsetmiş, ayrıca bu spiralin şeklini çizmiştir (Resim 1-24). Schliemann'ın çizdiği bu şekil, o tarihlerde Truva'da kazıda çıkarılan keramik bir tabağın merkezinde de görülen Kotshak damgasıdır (Schliemann, 1902: 117-124).

Resim 24. Schliemann'ın Kotshak damgası ile ilgili kitabında aldığı not ve çizimler. Keramik tabağın merkezinde Kotshak damgası (Schliemann'dan)

4. M.Ö. 12. ve M.Ö. 7. yüzyıllar arasında yaşamış olan Frigler, bu damgayı ahşap ve taş malzemelerde ve bronz kemerlerde süsleme elemanı olarak kullanmışlardır (Resim 2).

5. Kotshak damgası, M.Ö. 7. ve 8. yüzyıllarda Doğu Anadolu'da yaşayan Urartuların bir çok sanat eserinde de süsleme elemanı olarak karşımıza çıkmaktadır (Resim 3, 4, 5).

6. İskitler, M.Ö. 8. yüzyıl ile M.S. 3. yüzyıl arasında Avrupa'nın doğusu ile Tanrı Dağları ve Fergana Vadisi'ni de içine alan bölgelerde ikamet etmişlerdir. Diğer medeniyetlerde olduğu gibi Kotshak damgası, İskitlerin metalden yapılan eserlerinde de göze çarpmaktadır (Resim 1-6).

7. M.Ö. 6. yüzyıl – M.Ö. 3. yüzyıl arasında İskoçya’da hüküm süren Keltler, taş oyma sanatında eşsiz eserler vermişler ve bu eserlerde hayvan, bitki ve insan figürleri kullanmışlardır. İskoçya’da bir kilisenin bahçesinde Keltler tarafından yapılmış, 6. yüzyıla ait bir taşın üzerinde ince bir işçilikle oyulmuş, Kotshak damgası görülmektedir (Resim 7).

8. M.Ö. 4. yüzyılda kurulmuş olan Efes, Roma ve Yunan uygarlıklarına ev sahipliği yapmıştır. Arkeolojik kazılarda Efes’te ortaya çıkan, Büyük Artemis heykelinde ve Kimmerler’e ait bir sanat eserinde Kotshak damgasını görmekteyiz. Efes ve Kimmerler’in eserlerinde gördüğümüz bu damga, Urartu, İskit ve Keltlerin eserlerinde kullandıkları damga ile büyük benzerlik göstermektedir. Damga bu uygarlıkların sanat eserlerinde tasarım açısından bitkisel ve daha çok doğadan koparılmış gibi organik formda çalışılmıştır (Resim 1, 2, 4, 5, 6, 7, 8).

9. Asya Hunları Devleti içerisindeki Türk boyları M.Ö. 220 (3. yüzyıl) tarihinde Çin’in kuzeybatısında Altaylar’dan Orhun havzasına kadar uzanan bozkırlara egemen olmuşlardır. Hunlar da sanata çok önem veren bir millet olmuş, kurganlarında metalden yapılmış çeşitli eşyaların üzerinde Kotshak damgasına rastlanmıştır. Olasılıkla bu damganın, Hunlar için güç, kahramanlık ve savaşı temsil etmiş olabileceği düşünülmektedir. Ardahan’a ait kilimde görülen damga ile Hunlara ait kalkanda kullanılan damga birbirlerine büyük ölçüde benzemektedir (Resim 1-19).

10. Orhun, Yenisey Türklerinin alfabelerinde rastlanılan Kotshak damgasına benzer R sesi veren harf, Nogay Türklerinde, Kafkas aile damgaları ile Karaçay Malkar’daki Türk damgalarında da görülmektedir. Olasılıkla bu harf, bu damganın çıkış noktası ve en ilkel halidir (Resim 12).

11. Kırgızistan’da bulunan Talas, Isık-Göl ve Koçkor bölgelerindeki yazıtların çoğunda lir benzeri damgalara rastlanılmış olup, bu yazıtların 8.yüzyıl ilk yarısı veya ortalarına tarihlendirildiği bilinmektedir. Bu damgaların benzerlilikleri, farklılıkları ve değişimleri resim 10 ve 11’de görülebilir.

12. Kosthak damgasını, Alaska’nın başkenti Anchorage şehrindeki tarih müzesinde bir su deposuna yapılmış resmin üzerinde de karşımıza çıkmaktadır. Damga burada geometrik formda çizilmiş olup, Azerbaycan ve Anadolu dokumalarında da görülmektedir (Resim13-14/1).

13. Azerbaycan, Kırgız, Türkmen, Kazak, Özbek, Tuva, Başgırd, Çuvaş, Yakut, Kafkasya, Karaçay, Hakas Türklerinin ve Ukrayna Kazaklarının halı ve kilimlerinde süsleme elemanı olarak kullanılan Kotshak damgasının, değişik şekilleri görülebilir. Resim 14’te 1, 2, 3, 4, 5, 6, 10, 11, 16’daki damgalar geometrik, 7, 8, 9, 12, 13, 14, 15’teki

damgalar ise organik formdadırlar. Bu damgalardan özellikle geometrik biçimde olanları Anadolu ile Azerbaycan, Kırgız, Türkmen, Başgırd, Çuvaş, Ukrayna Kazaklarının halı ve düz dokumalarında görebiliriz.

14. Kotshak damgası, Anadolu dokumalarında bazen zeminde ana motif, bazen yardımcı motif ve bazen de bordürde süsleme elemanı olarak kullanılmıştır. İncelediğimiz yörelerde bu damga, geometrik formda bir motif olarak karşımıza çıkmaktadır.

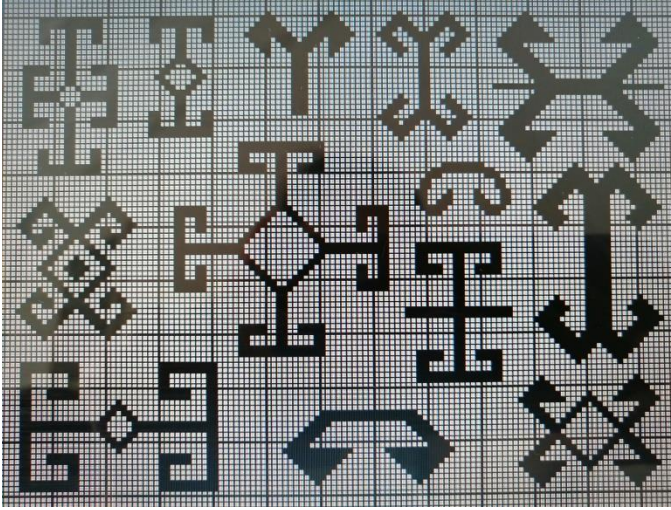
Sonuç

Damgaların kökü, ortaya çıkışı, yayıldığı alanlar, etnik tarihi, halklar arasında olan akrabalık ilişkilerinin belirlenmesinde önemli kaynaklardır. Damgalar, esasen o sembolü anlamlandırmaya çalışan toplulukların duygu ve düşüncelerinden oluşur. Her motif, bir dilin veya etnik bir gurubun alfabesidir. Dolayısıyla bir damganın veya sembolün ne demek istediğini anlamak için araştırmak ve mukayese yapmak gereklidir. Çünkü yüzlerce yıldır, dünya üzerinde yaşayan medeniyetlere veya uluslara baktığımızda, ortak bir çok motif ile karşılaşırız. Farklı toplumlarda ortak motif veya sembolün ne anlama geldiği, neyi temsil ettiğini veya o motifin hangi hislerle yapıldığını anlamak gerçekten çok zor bir iştir. Bunun için motiflerin kökenine inmek ve mitolojik anlamlarını incelemek gerekmektedir. Kotshak damgası, yaptığımız araştırmalarda bir çok uygarlıkta süsleme ögesi olarak kullanılmıştır. Bazı bilim adamları bu damganın ilk olarak Orta Asya'da kullanıldığını, bunun eski bir Türk motifi olduğunu ve “Koçboynuzu” anlamına geldiğini ifade etmişlerdir. Koçboynuzu motifi, Anadolu'da “yiğitlik, erkeklik ve doğurganlığı” temsil etmektedir. Bu damga, bugün Altaylardan Ön Asya ve Balkanlara kadar uzanan coğrafyadaki çeşitli anıtlarda, mezar taşlarında ve dokumalarda varlığını devam ettirmektedir.

Kotshak damgası, eski bir Türk motifi olmasına rağmen, Truva uygarlığında ve daha sonra ise Frig, Urartu, İskit, Kelt, Efes uygarlıkları ve Asya Hunlarının sanat eserlerinde de görülmektedir. Ayrıca Orhun, Yenisey Türklerinin alfabelerinde (Resim 12), Nogay Türklerinde, Kafkas aile damgaları ile Karaçay Malkar'daki Türk damgalarında da Kotshak damgasına benzer, daha ilkel bir çizim olan Koçboynuzunu andıran sembollere rastlanılmaktadır. Ayrıca Kırgızistan'da bulunan Talas, Isık-Göl ve Koçkor bölgelerindeki yazıtların çoğunda lir benzeri damgalar motif olarak görülmektedir (Resim 10-11). Alaska'da bir su deposunun üzerine yapılmış bir resmin üzerinde, Azerbaycan, Kırgız, Türkmen, Kazak, Özbek, Tuva, Başgırd, Çuvaş, Yakut, Kafkasya, Karaçay, Hakas Türklerinin ve Ukrayna Kazaklarının ve Orta Asya'dan Anadolu'ya göç etmiş bir çok etnik halkların halı ve kilimlerinde

Kotshak damgası hala motif olarak kullanılmaktadır. Dolayısıyla tarih boyunca birçok medeniyet, bu motifi kullanmıştır ve kendine göre yorumlamıştır. Tarih öncesi ve sonrasına yaşayan antik uygarlıklarda bu motifin ne anlama geldiğini ve niçin sanat eserlerinde kullanıldığını anlamak için mitolojik açıdan damgaların kökenine inmek gerekmektedir.

Resim 25. Anadolu'nun Farklı Yörelerinde Kullanılan Kotshak Damgaları/ Koçboynuzu Motifleri (Çizim: Elif Aksoy)

Damgalar, türler veya topluluklar arasındaki etnografik bağlantıyı göstererek ve kuşaktan kuşağa bir dizi biçimlerden geçerek kültürlerarası filogenetik bir ilişki sürecidir. Anadolu'da yörelere göre, Koçboynuzu damgasının birçok şekliyle karşılaşılmaktadır. Bunun nedeni orada yaşayan halkın bu damgaları, kendi duygu ve estetik anlayışlarına göre veya atalarından gördüğü şekilde yorumlaması ile ilgilidir (Resim 25). Damgalar, kaya resimlerinden zamanla harflere dönüşerek, ya hiç değiştirilmeden kullanılmış ya da çok az değişikliğe uğrayarak, sanat eserlerinde motif olarak yer almışlardır. Dolayısıyla bir milletin alfabesi, o toplumun kültürünün sembolleridir.

Burada en önemli sorular şunlardır: Antik kültürler birbirlerinden binlerce kilometre uzakta olmalarına rağmen, damgaları neden aynı şekilde tasvir ediyorlardı? Bu insanlar dünyanın diğer tarafında aynı damgayı nasıl yaptılar? Hangi damgalar Türk boylarında daha çok kullanılmıştır? Bunlar arasında benzerlikler ve farklılıklar nelerdir ve aralarında nasıl bir evrimsel ilişki vardır? Bu toplulukların

günlük hayatlarında damgalar ne anlam ifade etmekteydi? Bu soruların cevaplanabilmesi için damgaların izlerini sürmek, onları antropolojik, sosyolojik, etnografik ve filogenetik açılardan araştırmak gerekmektedir. Çünkü Anadolu'daki çok eski yerleşim alanlarında tespit edilen damga izlerinin Türk etnik topluluklarında kullanılan damgalarla benzerlik teşkil etmesi ve bunların dikkate alınmaması etnografik ve kültürel açıdan çok büyük eksiklidir.

Kotshak damgasını Anadolu, Avrupa ve Asya'da birbirinden çok uzakta ve farklı çağlarda yaşayan antik uygarlıklar kullanmalarına rağmen, bu damganın bir Türk damgası olduğunu Türklere ait eserlerde bir sanat ögesi olarak kullanıldığı bilinmektedir. Tarihsel süreç içerisinde dünya üzerinde yaşayan uygarlıklar, birbirleri ile savaş ve ticaret yapmışlar; bunun sonucu olarak dil, mimari ve sanat gibi birçok alanda kültürel alışverişte bulunmuşlardır. Böylelikle damgalar, yüzyıllar boyunca dünya üzerinde yer değiştirerek, sanat eserlerinde özlerini kaybetmeden yorumlanmışlardır.

Kaynakça

- Akkuş, Mutlu, S. (2019). İskit, Asur ve Perslerin Siyasi ve Kültürel Farklılıkları Üzerine Bir Değerlendirme, *Asia Minor Studies*, 7 (2), 244-258.
- Aksoyi E. (2011). *Şavak Havlı ve Havsız Kirkitli Dokumaları*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Aksoy, M. (2011a). Milattan Önce Anadolu'da Türk İzleri, *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Tarih Kültür Dergisi*, 292, 43-48.
- Aksoy, M. (2011b). Kaya Resimlerinden Alfabeyle Avrasya'da Türk Damgaları, *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Tarih Kültür Dergisi*, 300, 70-76
- Aksoy, M. (2019). Arizona'dan Alaska'ya Amerika Gezi Notları, *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi*, 392, 48-55.
- Alantar, H. (2007). *Motiflerin Dili*, İstanbul: İTKİB.
- Alimov, R. (2004). Koçkor'daki Türgeş Yazıtları, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 13-43.
- Alimov, R. (2013). *Tanrı Dağı Yazıtları Eski Türk Runik Yazıtları Üzerine Bir İnceleme*, Konya: Kömen Yayınları.
- Ateş, M. (2001). *Mitolojiler ve Semboller*, İstanbul: Milenyum Yayınları.
- Azadi, S. (1975). *Turkoman Carpets and the Ethnographic Significance of their Ornaments*, UK: The Crosby Press; First Edition.

- Bayraktaroğlu, S. (2014). Aydınli Oymağı Tarafından Dokunan Aydın Kilimleri, *Uluslararası 18. Ortaçađ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu*, (s.125-140).
- Brüggemann, W.& Böhmer, H.(1982). *Teppiche Der Bauern Und Nomaden In Anatolian*, Munich: Kunst & Antiquitäten.
- Burns, W. (2009). *A Brief History of Great Britain*, Infobase Publishing.
- Çay, M. (2009). *Tarih Türk Tarihi ve Kültürü Tarihte Türk Devlet ve Beylikleri (Türkiye Dışı)*, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türkiye Kültür Portalı Projesi.
- Diyarbakirli, N. (1972). *Hun Sanatı*, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Kültür Yayınları.
- Ergürer, H. (2009). *Urartu Kemerleri Üzerindeki İnsan Tasvirleri (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Atatürk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Erbek, M. (2002). *Çatalhöyük'ten Günümüze Anadolu Motifleri*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı.
- Esin, E. (2004). *Orta Asya'dan Osmanlı'ya Türk Sanatında İkonografik Motifler*, İstanbul: Kocabalçık Yayınevi.
- Gantzhorn, V. (1991). *The Oriental Carpet*, Tübingen: Eberhard-Karls Universität.
- Jacobsthal, P. (1935). Erken Celtic Sanatı. *Burlington Dergisi* , Vol. 67, No: 390, 113-127
- Jourdan, U. (1995). *Oriental Rugs: Turkoman*, USA: Antique Collectors Club Ltd.
- Kaplanoğlu, M. (2010). *Ardahan Yöresi Düz Dokumaları. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Atatürk Üniversitesi /Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Karasulas, A. (2004). *Mounted archers of the Steppe 600 BC-AD 1300*, UK: Osprey Publishing Ltd.
- Kasieva, A. (2015). Symbolic Analysis And Classification Of Kyrgyz Patterns And Ornaments, *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10(4), 1308-2140.
- Kormuşın, İ., Moziöđlu, E., Alimov, R., Yıldırım, F. (2016). *YenişeyAltay-Kırgızistan Yazıtları ve Kâğıda Yazılı Runik Belgeler*, Ankara: Bilge Su yayınları.
- Kızmaz, İ. (2014). *Van ve Bitlis Yörelerindeki Urartu Dönemine Ait Eserler ve Bölgede Yapılan Kazılar*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

- Mülayim, S. (1998). Tanımsız Figürlerin İkonografisi, *Türk Soylu Halkların Halı, Kilim ve Cicim Sanatı Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Özkara, N. (2011). *Sarıkamış ve Çevresi Havlı Dokumaları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Atatürk Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Ramsay, W, M. (1897). *The Cities and Bishoprics of Phrygia: Being an Essay of the Local History of Phrygia From the Earliest Times to the Turkish Conquest*, UK: Oxford.
- Salvini, M. (1998). The Inscription of the Urartian King Rusa II at Kefkalesi (Adilcevaz), *Studi Micenei ed Egeo-Anatolici*, 40 (1), 123-129.
- Schliemann, H. (1902). *Trojanischer Altertümer*, Berlin: Georg Reimer Publisher.
- Stone, F.,P. (2013). *Oriental Rugs*, USA: Tuttle Publishing.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı (2006). *Türk El Dokuması Halılar*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.